

միջոցով երեւան հանած է: Վերջին միջոցը խուսափելի է, որովհետեւ բոլոր մը նկարագրութիւնը բուսաբանօրէն ճիշտ ներկայացնելու համար՝ հարկաւոր է քիչ մը բուսաբան ըլլալ, ինչ որ դժուար է սպասել մերիններէն:

Ամէնէն ցանկալի ձեւը որ կ'սպասենք Պր. Արթինեանէն՝ հայրենիք դիմելն է: Այն ժամանակ երբ Պր. Արթինեան սկսած էր աշխատութեան, մեր հայրենիքը մատչելի չէր ոչ միայն մեզ, այլ նոյն իսկ օտարներուն. հիմայ այս դժուարութիւնը վերցած է: Ասկէ զատ կոմկասը ուր նոյնպէս անհամար հայերէն բուսական բառեր կան հայ ժողովրդին մէջ, իր ամէն յարմարութիւններով ազատ ասպարեզ կը բանայ բուսաբաններուն: Պր. Արթինեանի պէս աշխատասէր, բուսաբանութեան հմուտ եւ հայերէնի տեղեկ գրանաւորութիւն մը մէկ ամառուան մէջ գիրութեամբ պիտի կրնայ հաւաքել պէտք եղածը, որով պիտի ունենանք Առաջին հայ բուսաբանական բառարանը:

Նոր-Նախիջնեան 1908 Հոկտ 26:

Հ. Յ. ԱՅԼԱՌԱՆ

Ա Յ Ե Ն Ի Ա Յ Ի Ք

1. ԱՐԵՒԵԼԱԳԵՏՆԵՐՈՒՄ ԺԵՄ. ՄԻՋԱԶԳԵՏՈՒՄ
ՀԱՄԱԺԱՌՊԱԸ

Ժողովատեղին այս անգամ կոպենհագ մայրաքաղաքն եղաւ. Դանիայի քրիստոնէ թագաւանգը անձամբ բացաւ ժողովքը, որ տեւեց ճիշդ եօթ օր (Օգոստոս 14—20). Ներկայ էին աշխարհքիս ամէն կողմերէն գիտնական ներկայացուցիչներ: Ժողովքին միջակէտն ու հոգին կազմող քանի մը տարիէ ի վեր գոյութիւն ունեցող այն բաժինն էր, որ Արեւելքն ու Արեւմուտքը իրարու անձկագոյն կապելու պաշտօն ունի, թէպէտ անձուկ մօտք թուշանդիոն Արեւելքի եւ ապա Արեւելքն առաջնոյն միջնորդութեամբ Արեւմուտքի ծանօթացնելու եւ զօգելու համար հաստատուած է այս շատ ծանրաշխուհ բաժինը: Լոկ այս բաժինը գոյութեան պարտական ենք, որ իբր Արեւելեան եւ Բիւզանդիոնի հետ սերտ յարաբերութիւն տաճող ազգ՝ Հայերն ալ Համաժողովին ուսումնասիրութեան առարկայ կը հանդիսանան: Թատկապէս երկու հրապարակաթուղթիւն տեղի ունեցաւ

Հայոց վերաբերեալ, որոնց բովանդակութիւնը համառօտիւ յառաջ կը բերենք, վասն զի հետաքրքրական են մանաւանդ հնագորական, գեղարուեստական տեսակէտէ:

Առաջինն է՝ A. Merk, Յիսուսեան կարգէ նոր հայագէտի մը հետեւեալ յօդուածը. «Թուարեւի ազգեութիւնը հայերէն Ս. Գրոց հնագոյն ձեռագիրներուն մէջ» (A. Merk, Griechischer Einfluss in den ältesten armenischen Bibelhandschriften), որով Երբ կ'սպացուցանէ, որ հայերէն ձեռագրաց մէջ տեսնուած թղթի, գրի հանգամանքը, լուսնացի վրայ սկզբնատուներն, աստուածային անուանց համառօտութիւններն եւն յաւելաւ ծագում ունին եւ ոչ ասորական. իբրեւ ապացոյց ներկայացուցած է քանի մը ձեռագրական նմուշներ: Գծախտաբար առայժմ նոր հայագէտիս այս աշխատանքը յօդուածը առ ձեռն չունենալով, ուրիշ առթիւ կը յուսանք մանրամասն ծանօթացնել:

Երկրորդն է ծանօթ գիտնական է A. Chachanovի գեղեցիկ յօդուածը «Վրացերէն Աւետարանի Տրատարակութեան առթիւ» (A. Chachanov, À propos de l'édition de l'évangile géorgien), զոր յանուն իւր կարգացած է ուրիշ գիտնական մը Prof. F. Nau. Ըստ խախտովի վրացերէն Աւետարանի երկու տպագրութիւններէն Մոսկուայի Տրատարակութիւնը Պաղեստինեան ընդգիր կը ներկայացնէ, որ ամէնէն հնագոյնն է: Մինչեւ թ. դար Պաղեստինի վրացի մենաստաններուն կրօնաորները կը թարգմանէին Ս. Գրքը եւ կը խմբագրէին աստուածային պաշտամանց գրքերը, Երուսաղէմի եկեղեցւոյն սովորութեանց համաձայն: Այս խմբագրութիւնս, որ հայերէնի վրայն կատարուած չէ, հաւանականաբար ասորականէ եղած է քան յուսականէն, պահուած է մասնաւորապէս ձեռագրի մը մէջ, գրուած արաբագործութեան 6110 թուականին ըստ վրական ժամանակագրութեան կամ 506ին մը թուականին, իսկ Ս. Պետերբուրգի Տրատարակութիւնն Աթոսեան խմբին կը վերաբերի, որմէ պահուած են երկու հին ձեռագիրք 913էն եւ 936էն, որոնք հաւանականաբար յունարէնէն թարգմանուած են: Բայց ասկէ խախտով մասնամիջկ'ընէ ուրիշ հին ձեռագիր մը 891էն, որ վերոյշեալ ընդգրկներէն բոլորովն տարբեր խմբագրութիւն մը կը ներկայացնէ: Երբոյ գիտնականիս այս աշխատաթուղթիւն կարեւոր նիւթեր կրնայ մատակարարել Հայ-վրական

յարարելութիւնները լուսարաններու համար, թէեւ ըստ երեւոյթի կը տեսնուի, որ խախառնով կը ձգտի վրաց անկախութիւնն պաշտպանել:

Թաղորդ համաժողովը պիտի գումարուի Աթէնք. կը յուսանք թէ Հայերը ետ չեն մնար, իրենց խմբովն մասնակցութեամբ պատիւ բերել իրենց ազգին՝ նշանաւոր գիտնականաց կաճառին առջեւ, մանաւանդ որ ժողովատեղոյն մերձաւորութիւնը բաւական նպաստաւոր հանգամանք մը կը ներկայացնէ:

Ծ. Գ. Փ.

2. ՎԱՐԱԳԱՅ ԳՂԲԱՅԻՆ 50 ԱՊՐԵԼ 1908

Թեր միւս բազմաթիւ վանքերի հետ վարագայ վանքն ալ անկման դատապարտուած էր մինչեւ ԺԹ. դարու կէտը, երբ երիտասարդ Միքիտէ խրմանը վարդապետական սքեմի հագնելով մտաւ այնտեղ վերագարծնուով երգը շրթներուն. նա խարազանը ձեռքին մաքրեց վանքը պորտաբոյծներէն եւ միաժամանակ հաստատեց այնտեղ ապարան, թանգարան եւ դպրոց:

1857ին էր որ նա բացաւ վարագայ դպրոցը: Ժամանակի եւ միջավայրի պահանջն էր որ խրմանին տուաւ այդ յղացումը եւ նա ոգեւորուած իր ձեռնարկով կողք ըրած ժողովրդին իրեն աղակցելու: Եւ անոր կողք անօրինակ ընդունելութիւն գտաւ ոչ թէ միայն վասպուրականի այլ ամբողջ Տաճկահայաստանի, Պարսկահայաստանի, Ռուսահայաստանի եւ գաղթավայրերու հայ ժողովրդի մէջ, եւ վարագայ դպրոցը իր հիմնարկութեան առաջին օրէն իսկ ստեղծեց իր շուրջը համաժողովրդական բուռն ոգեւորութիւն: Խրմանն իր երիտասարդական կեանքի կողովէն կարեւոր բաժնի մը նուիրեց իր հիմնած վարժարանին եւ միշտ ջանացաւ. մանաւկի պահանջին համաձայն ուղղութիւն տալ իր վանական-ժողովրդական այդ համեստ կրթարանին: Իր գոյութեան Ա. քսանհինգամեակին մէջ վարագայ վարժարանը իր բաւանգաւորաց դպրոցը տուաւ բազմաթիւ ընտիր հոգեւորականներ — Սրուանձառաններ, Թոխմարիաններ, Տ. Սարգսեաններ եւ շատ մը համեստ հասարակական գործիչներ: 80 թուին սովաւանք վասպուրականը տուաւ վարագայ դպրոցին երկրագործական վարժարանի գոյն իսկ 90ական թուերի արիւնտագէտները տուին անոր որբանոցի կերպարանք: Եւ չէ նայած այն անկասառ պայմաններուն, որոնց մէջ վարագայ դպրոցը հանդիպեցաւ շատ

մը երեւելներու, խոչընդոտներու եւ սուր արգելքներու, նա պահեց իր կենսունակութիւնը եւ լրացուց իր գոյութեան Ա. յիսնամեակը: Այսօր էլ նա կ'ընտան իր կատարած կուտուրական համեստ գերին, բաց ձախատով հասարակութեան կը ներկայանայ:

Վարագայ դպրոցի գերը ազգային կուտուրական պատմութեան մէջ կը գրաւէ անշուշտ կարեւոր էջ մը, եւ սակայն Ա. յիսնամեակին հետ չի վերջանար անոր այդ գերը. նա կ'ընտան հայակեցիոն վասպուրականի լոյսի կարգը: Զբաւոր հասարակութեան եւ մանաւորապէս գիւղական խոշոր հատուածի զաւակներու կրթութեան գործին մէջ կարեւոր բաժինն ստանձնելու:

Նա դեռ երկար ժամանակ մայրախնամ գուրգուրանքով իր ծոցը պիտի հաւաքէ հայի եւ լոյսի կարօտ, որք եւ չքաւոր ընդունակ պատանիներ:

Նա դեռ երկար ժամանակ պիտի տայ մեր գիւղական տարրական դպրոցներու համար միջնակարգ դպրոցի պաշարով պատրաստուած մաքուր, գաղափարական ուսուցիչներ:

Վարագայ ազատ վանական միջնորդի բացասական հետքերէն իր բնութեան գեղարուեստականութեամբը, իր գեղեցիկ կիմալով. աւողջարար ջուրերով, իր գիւղատնտեսական յարմարութիւններով պիտի տայ հոգով եւ մտքով աւողջ հասարակական գործիչներ:

Ահա իր անցեալով եւ ապագայով ոգեւորուած վարագայ՝ այսօր իր Բ. յիսնամեակի սեմին հասած՝ կ'աշխույժէ ժողովրդի համակրութիւնն ու քաջակրթութիւնը իր յիսնամեայ յոբելենական տօնի առիթով:

Այնպէս 1907ին լրացաւ վարագայ դպրոցի հիմնարկութեան յիսնամեակը: Այդ ժամանակ հոգաբարձութիւնն որոշեց տօնել յոբելենը: Այդ նպատակով դպրոցի տեսչութեան անունով կոչ եւ յայտարարութիւն եղաւ արտասահման զանազան շրջաններու մէջ եւ հոգաբարձութեանս կողմէ ալ գիտեմ եղաւ դպրոցի հիմնադիր Հայրիկին՝ իր համաձայնութիւնն ստանալու համար, եւ թէ եւ Հայրիկ իր կեանքի վերջը յիշն բաղդունցանք իր սիրելի վարժարանին յիսնամեակը ողբունոց կնդակը գրելու, սակայն Վանի քաղաքական Ժողով արեւմտի հանգամանքները ստիպեցին մէջ գէթ տարի մ'եւս յետաձգել:

Եւ այսօր երբ սահմանագրական թուրքիան ժողովրդական կուտուրական հաստատութիւններուն առջեւ ունի լոյս ապագայը կը բանայ, վարագայ դպրոցը ինքն ոգորութեամբ կ'ուզէ